

MATERINSKI JEZIK – BRANA JEZIČNOJ GLOBALIZACIJI

Artur Bagdasarov, Milan Nosić

„Jezik je i štit naroda,
a to ne mora biti vidljivo onima
čiji jezik nije u pitanju.“

Stjepan Babić

Često se pojedinim autorima prigovara da rabe u svojim tekstovima novotvorenice, zastarjelice, prigodnice ili maloporabljive riječi koje navodno malo tko razumije. Ima i onih koji čak gnjevno pišu da takvim autorima treba zabraniti uporabu riječi koje ne razumiju čitatelji. Navest ćemo ovdje samo jednu riječ koja izaziva ili može izazvati prijekor, a to je riječ *zagana*.

Riječi *zagana* i *zaganka* zapisane se u Šulekovu rječniku u značenju ‘problem’ („*zagana*, *zaganka*, stil. phil. problema, Problem.“; Bogoslav Šulek, Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja, 2., str. 1317., Globus, Zagreb, 1990.). Imajući u vidu podatke u Zoranićevim Planinama i Belostenčevu *Gazophylaciumu*, a pod utjecajem značenja riječi *zagada* i *záhada* u zapadnoslavenskim jezicima (poljski, češki i slovački) u kojima te riječi imaju nekoliko značenja, a jedno od njih je i značenje ‘problem’, Šulek je riječi *zagana*, kao što je vidljivo iz navoda, odredio da znači isto što i internacionalna riječ *problem*.

Iz Šulekova rječnika riječ *zagana* preuzeta je u Akademijin rječnik („*zagana*, f. zagonetno pitaње. U Šulekovu rječniku zn. naziv: *zagana*, *zaganka*, stil. phil. problema, Problem.“; Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, sv. 21., str. 847., JAZU, Zagreb, 1973./4.). Nedvojbeno je da je Akademijin rječnik najznačajniji i najpotpuniji rječnik hrvatskoga jezika na kojem je rađeno stotinjak godina, od 1882. do 1976. god. Akademik S. Babić o AR-u je napisao sljedeće riječi: „Za nj su ispisani svi stariji hrvatski rječnici, ali jezikoslovci baš mnogo ni u njega ne zagledaju, a o drugima stručnjacima i nestručnjacima da i ne govorimo, neki zaziru od njega već i zbog naslova, iako je AR nepresušno, neiscrpno vrelo hrvatskih jezičnih podataka za razdoblje do 1850., a i za novije.“ (S. Babić, *Hrvanja hrvatskoga*, Zagreb, 2004., str. 16.).

Zabranjivati uporabu pojedinih nedovoljno razumljivih riječi znači činiti isto što je činila i kraljevska vlast u prvoj, a zatim i komunistička vlast u drugoj Jugoslaviji prema hrvatskoj leksičkoj baštini. I u prvoj i u drugoj Jugoslaviji moralo se govoriti: *kompozitor, krivično djelo, oficir, oktobar, partija, pasoš, sekretar, sudija...* Jezičnoga nasilja u doba obiju Jugoslavija bilo je mnogo – zbog hrvatskih se riječi smjenjivalo, otpuštalo, osuđivalo, zatvaralo, progonilo... Dovoljno je kao potvrdu za to navesti slučaj dr. Ivana Šretera koji je bio osuđen na zatvorsku kaznu zato što je bolesniku

u karton u rubrici „zanimanje“ upisao hrvatski izraz „umirovljeni časnik JNA“ umjesto srpskoga izraza „penzionisani oficir JNA“. Tko to ne zna o tom razdoblju, bilo bi dobro da pročita knjigu Taj hrvatski (priređio A. Selak, Zagreb, 1992.) ili pak knjigu S. Babića Hrvatski u političkom vrtlogu (Zagreb, 1990.).

U novije doba neki uzimaju za pravo nekompetentno poučavati stručnjake, znanstvene ustanove i strukovne udruge o tom što je bolje: *neću* ili *ne ću*, *sport* ili *šport*, *zdravlje* ili *zdravstvo*: od predsjednika vlade, ministara znanosti i zdravstva do brojnih novinara. U doba globalnoga uprosječnjenja svih vrijednosti izgleda da je postalo normalno da nestručnjaci savjetuju stručnjake i da oni na vlasti za savjetnike biraju osobe koje manje znaju od njih. Zapravo, svatko bi se trebao baviti poslom za koji je stručan: glazbenik – glazbom, ekonomist – ekonomijom, medicinar – medicinom, novinar – novinarstvom... Tako je i s jezikom; svi ga znaju u određenoj mjeri, ali jezikom kao strukom bave se samo jezikoslovci jer u jezikoslovlju, primjerice, medicinari ne mogu odlučivati je li bolje u imenu ministarstva imati riječ *zdravstvo* ili *zdravlje*, *sport* ili *šport*.

Svaki se mjesec u novinama pojavljuju brojne nove riječi: *bajkopisac*, *čarteraš*, *javnik* (javni djelatnik), *kratkiš* (kratki film), *kravatoljubac*, *kupinjak* (kupinovo vino), *međumrežje* (internet), *udomitelj* (obitelj ili osoba koja udomljuje dijete iz dječjega doma; osoba koja udomljuje napuštenoga kućnoga ljubimca), *uspornik* (ležeći policajac)... Svake godine časopis *Jezik* organizira natječaj za najbolju hrvatsku riječ. Prednost imaju zamjene za nepotrebne i neprilagođene tuđice, osobito engleštice (anglizme). Neke od riječi koje su već bile na natječaju za najbolju hrvatsku prigodnicu: *brojomat* (uređaj koji izbacuje broj mjesta u redu za čekanje), *odobrenica* (licenca), *zatipak* (tipfeler), *razvojnik* (developer, onaj koji što razvija), *bezoklijevno* (promptno), *daroteka* (gift shop), *dodirnik* (touch screen), *kliznica* (slajd), *ponovak* (repriza), *nejasnica* (nejasna riječ), *blaćenik* (osoba izvrnuta javnoj poruzi, osoba koju blate), *iskočnik* (pop up window, prozor na mrežnim stranicama koji sam iskoči), *bojomet* (paintball), *rasprodajnica* (outlet), *rječarenje* (rafting), *sunčaljka* (ležaljka za sunčanje, ligištul), *spojnik* (modem), *nekapnica* (napravica koja se utakne u grlić vinske boce, sprječava kapanje vina pri nalijevanju), *cjelozrni* (integralni), *zapororje* (backstage), *bocar* (osoba koja za život zarađuje skupljajući i prodajući boce), *biciklati* (voziti bicikl), *spojište* (modem)...

Zašto bi se u engleskom jeziku smjele stvarati nove riječi za nove pojmove, a u hrvatskom pak ne smiju? Po čem je to engleski bolji od hrvatskoga? Engleski jezik kao i engleštice (anglizmi) ne štete hrvatskomu jeziku ako ne uzrokuju promjene u njegovoj strukturi i sustavu, ako ne potiskuju izvorne hrvatske riječi, ako ne stvaraju nepotrebnu dvojezičnost, mješavinu tzv. anglokroatizama ili ako ne zaprječuju leksičko i rječotvorno stvaralaštvo kakvo postoji u književnom (standardnom) jeziku. Prigodom uporabe engleskih pa i drugih stranih riječi ponajprije treba ustanoviti ne narušavaju li tuđice leksički i slovnični (gramatički) sustav hrvatskoga književ-

noga (standardnoga) jezika te postoji li domaća istovrijednica za posuđenicu. Kad se pojavi novi pojam, treba mu dati i novu odgovarajuću riječ. Najprije se poseže za značenjski slobodnom riječju u suvremenom književnom jeziku ili se u skladu s njegovim tvorbenim zakonitostima stvara nova riječ.

Ako to nije moguće, poseže se za zastarjelicom kojoj se daje novo značenje. Četvrta je mogućnost posuđivanje riječi iz dijalekata i prilagodba dijalekatne riječi zakonitostima književnoga jezika na svim razinama (fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj, sintaktičko-semantičkoj). Peta je mogućnost posudba iz kojega srodnoga slavenskoga jezika i kao posljednja mogućnost jest posudba iz nesrodnoga jezika. Engleski i hrvatski nisu srodni jezici. Zato postoji potreba da se engleske i druge strane riječi zamjenjuju hrvatskima. Tako su činili i čine i u drugim jezicima: francuskom, njemačkom, češkom, slovenskom..., naravno i u hrvatskom. Tuđici ne treba davati prednost ako postoji dobra domaća istovrijednica. Čuvajući i njegujući vlastiti jezik, čuvamo i njegujemo bogatstvo jezične i kulturne raznolikosti svijeta. Ipak, nije dobra svaka novotvorenicu One nisu obvezatne ni za koga. Novotvorenicu i oživljenice dobro su došle u jeziku ako imaju stručno obrazloženje i ako ih općinstvo prihvaća. Ako netko ne prihvaća neku riječ, to pak ne znači da je riječ loša i da ju treba obvezatno gurnuti u zaborav. Osim toga svaki autor ima pravo na svoj autorski stil.

Ako se znanstveno-strukovne ustanove ne budu bavile nazivotvorjem (tvorbom naziva) za nove pojmove i ako se bude nepromišljeno uzimalo nazivlje iz drugih jezika, tada će književni (standardni) jezik izgubiti svoju polifunkcionalnost. M. Bratanić o tom kaže sljedeće:

„(...) terminološka je djelatnost u Hrvatskoj u prevelikoj mjeri prepuštena prevoditeljima ili individualnim inicijativama područnih stručnjaka. Nazivlje je još uvijek raspršeno po različitim institucijama, a terminološki rad nekontroliran. Rad Hrvatskoga zavoda za norme i norma-rječnici koje on objavljuje slabo su poznati i razmjerno teško dostupni javnosti pa se stječe dojam da se odvija u svojevrsnoj samodostatnoj izolaciji.“ (Što je nazivlje? Jezična politika i terminološko planiranje: Jezična politika i jezična stvarnost. Zagreb, 2009., str. 610.).

Ruski pisac A. I. Solženjicin, dobitnik Nobelove nagrade za književnost, objavio je 1990. god. rječnik nefrekventnih (maloporabljivih) riječi (Ruski rječnik jezičnoga proširivanja). Izdala ga je Akademija znanosti SSSR-a. Nitko ne gleda na te riječi kao na neke čudnovate ideologeme prošlosti. U Rusiji je objavljen i školski rječnik (R. P. Rogožnikova / T. S. Karskaja: Školski rječnik zastarjelih riječi ruskoga jezika, Moskva, 1996.) i običan rječnik zastarjelica. U Francuskoj i dalje izlazi časopis *Put'* koji rabi u svojim tekstovima stari ruski pravopis iz vremena prije listopadske revolucije. U Hrvatskoj, nažalost, nema sličnih. Bilo bi dobro i korisno izdati rječnik zastarjelih riječi (barem jedan svezak) na osnovi Akademijina rječnika za one koji čitaju staru književnost i uopće kao spomenik hrvatske leksičke baštine.

Prijašnja jugoslavenska unitaristička politika nalik je sadašnjoj etnojezičnoj i kulturnoj europskoj globalizaciji (europeizaciji): jedna država (SFRJ : EU) – jedna nacija (Jugoslaven : Europljanin) – jedan nacionalni jezik (srpskohrvatski : engleski). Unitarizam je isto što i globalizam: zanemaruje razlike među narodima i rješavanje narodnih problema vidi u sveopćem uzajamnom etnolingvokulturnom izjednačivanju (asimilaciji) – u brisanju etničkih, kulturnih, psiholoških, tradicijskih, državno-organizacijskih, jezičnih i drugih razlika među narodima. Unitaristička i globalistička politika teži tomu da ljudi različitih narodnosti zaborave svoje korijene: bili su prinuđeni gledati iste televizijske serije (Od Triglava do Vardara, Kamiondžije, Žikina dinastija : Big Brother, Ljubav na selu, Ples sa zvijezdama...), jesti istu unificiranu hranu (ćevabdžinica : McDonald's), pušiti iste cigarete (Vardar, Morava, Ibar, Drina, Neretva, Drava, Opatija... : Marlboro, Winston, Camel...), piti ista pića (Cezar, Trenk... : Coca-cola, Sprite, Fanta...), slušati istu, većinom američku popularnu glazbu, te čitati slične knjige. Opet je u modi kao i prije geslo „bratstva i jedinstva“, ali sada s narodima Europske unije. Opet nastaje globalnounitaristički svijet, ali ne kao priznavanje ili njegovanje etnolingvokulturne raznolikosti nego kao svijet izvana nametnutoga rješenja. Postupno se mijenja identitet, a jezičnokulturna baština sve više ide u zaborav. Moramo uvijek imati u vidu da je jezična unifikacija jeftina i, nažalost, vrlo funkcionalna.

Za hrvatski jezik, ali i druge jezike tzv. malih naroda, karakterističan je velik unos stranih riječi, uglavnom engleskih. Za Hrvatsku je to navlastito karakteristično od 1990. godina. Dok su u 19. st. strane riječi u Hrvatsku dolazile većinom iz europskih jezika, danas su to riječi iz američkoga engleskoga. Na djelu je dakle amerikanizacija hrvatskoga jezika pomoću engleskoga jezika. Hrvatski jezikoslovci predlažu uporabu postojećih riječi ili stvaranje novih istoznačnica, oživljavanje i uvođenje, gdje god je to moguće, starih naziva umjesto postojećih tuđica. Počela čistunstva, koje možemo primijetiti, itekako se mogu opravdati potiskivanjem i zatiranjem prava na nacionalni književni jezik od doba Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije, pa sve do SFRJ. Težnja za čistoćom trajna je značajka hrvatskoga jezika koji je tijekom svoje duge povijesti bio izložen snažnim utjecajima drugih kultura i jezika. Jezično čistunstvo u hrvatskom jeziku jedan je od načina očuvanja i utvrđivanja vlastitoga etnojezičnoga identiteta. Sadašnja etnojezična odvojenost jest svojevrstan oblik obrambenoga otpora protiv novoga agresivnoga vala globalizacije. Pojava nacionalne odvojenosti ima svoju postojanost: povijesno narodno pamćenje koje je bilo izloženo etnolingvokulturnomu izjednačivanju (asimilaciji) sposobno je dugo ispunjavati etnozaštitnu funkciju.

Evidentno je da se u zadnjih tridesetak godina svjetska (planetarna) komunikacija u svim područjima ljudske djelatnosti odvija uglavnom na engleskom jeziku što vodi k tomu da će u budućnosti postojati samo jedan svjetski jezik, i to američki engleski. Jezici koje danas smatramo svjetskima (francuski, njemački, španjolski,

ruski...) taj će značaj izgubiti, a jezici će malih naroda nestati, kao što se to dogodilo s mnogima u prošlosti jer nestankom naroda nestaje i njegov jezik ili pak obrnuto. Tako npr. irski književnici svoja djela uglavnom pišu na engleskom jeziku zbog komercijalnih razloga, ne shvaćajući da na taj način ugrožavaju opstojnost irskoga jezika i naroda. I u Hrvatskoj djeca već u vrtiću počinju učiti engleski, taj je jezik postao obavezan u osnovnim i srednjim školama, znanstvena djela s tematikom iz prirodnih znanosti pišu se uglavnom na engleskom jeziku, književna na sreću još ne. Takvo pomodarstvo postoji u mnogim državama, više ili manje izraženo. Mnogi su svjesni postojanja amerikanizacije materinskoga jezika pa to rješavaju zakonima, kao npr.: Francuska, Španjolska, Slovenija, Srbija, Makedonija, Rusija, Mađarska, Slovačka, Poljska... U Njemačkoj npr. niču brojne udruge prijatelja njemačkoga jezika kao brana jezičnoj globalizaciji. Jezična se politika vodi s državne razine preko ministarstava, stručnih i znanstvenih ustanova i udruga. Za postojanje normiranoga jezika nije dovoljno imati gramatike, rječnike i pravopise, potrebna je i jezična politika, zaštita i regulativa, dakle zakon o jeziku, a Hrvatska zakona o hrvatskom jeziku još nema, a trebala bi ga imati.

I na koncu, Hrvatska se diči bogatom i raznolikom duhovnom, jezičnom, folklorom i inom kulturnom baštinom. Nedvojbeno je da ljudi oduvijek cijene, poštuju i vole ponajprije svoje. Tako je i s jezikom. Hrvatski jezik je najveća vrijednost hrvatskoga naroda. Hrvatski jezik jest i bit će na prvom mjestu sadašnjim i budućim naraštajima koji će ga znati braniti od nasilja koje mu prijete sada i u budućnosti jer je vlastiti jezik potvrda narodnoga postojanja i trajanja.

Sažetak

Milan Nosić, Filozofski fakultet, Rijeka

Artur Bagdasarov, Moskva

UDK 81'373.45:811.163.42, stručni rad

primljen 21. ožujka 2015., prihvaćen za tisak 3. travnja 2015.

Mother Tongue – Barrier against Language Globalization

This article analyses the importance of mother tongue as a barrier against the omnipresent language unitarization at the global level that will in the future result in one language dominating general communication and in the disappearance and extinction of numerous small languages. One's mother tongue must therefore be protected, cherished, enriched, developed, studied and legally protected. And most importantly, the mother tongue must be loved; people must think, write and read in their mother tongue. This is the only way to protect it and preserve it for generations to come.